

Zeitschrift: Beiträge zur nordischen Philologie
Herausgeber: Schweizerische Gesellschaft für Skandinavische Studien
Band: 59 (2017)

Artikel: Legenda om Cosdroe og Eraclius i tekst og bilete
Autor: Haugen, Odd Einar
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858057>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 14.03.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Legenda om Cosdroe og Eraclius i tekst og bilete

ODD EINAR HAUGEN (BERGEN)

Handskriftet AM 619 4to i Den Arnamagnæanske Samling er den eldste bevarte norske boka, datert til den første fjerdeparten av 1200-talet (ONP, *Registre*, s. 457). Med unntak av lovhandskriftene frå 1200- og særleg 1300-talet er det få andre norske bøker frå mellomalderen som er så godt bevarte som nettopp homilieboka. I tillegg til den norske homilieboka finst det ei islandsk frå om lag same tid, bevart i handskriftet Holm perg 15 4to. Dei to homiliebøkene nærer seg delvis av dei same røtene, og ikkje mindre enn elleve homiliar er felles mellom dei to, om enn med overraskande stor variasjon i lengd og utforming. Denne fellesskapen viser at det må ha vore eldre førelegg for begge homiliebøkene, i alle fall frå 1100-talet, så med desse bøkene har vi å gjere med det aller eldste laget av den norsk-islandske litteraturen. Men i dette vesle stykket skal ikkje blikket vendast mot stjernelyset over dei tapte tekstane, men mot ei yngre kjelde, i bilete snarare enn i tekst. Det er altarfestykket, frontalet, frå Nedstryn kyrkje i Nordfjord. Her låg det opphavleg ei stavkyrkje, reist på 1200-talet, men den vart på midten av 1600-talet erstatta av ei tømmerkyrkje. På byrjinga av 1800-talet vart frontalet i denne kyrkja flytta til det som no heiter Universitetsmuseet i Bergen (tidlegare Historisk Museum), og der har det ein fornem plass i samlinga av kyrkjekunst.

Frontalet har åtte medaljongar med fire i kvar rekkje, og det måler 97×173 cm. På stilhistorisk grunnlag blir det datert til rundt 1315 (von Achen, 1990: 219 n. 1). Frontalet er først og fremst ei biletleg framstilling, men kvar medaljong har også ein tekst i sirkelen rundt biletet der det blir gitt korte oppsummeringar av det som skjer i bileta. Frontalet er noko skadd, så teksten må supplerast med manglande teikn eller ord i fire av medaljongane. Det er ingen tvil om at dei åtte medaljongane fortel ei kjend og kjær historie for si tid, om den gongen då Eraclius røva tilbake krossen frå Cosdroe. Forteljinga har ein historisk kjerne, for både den persiske kong Khosrau 2 og keisar Heraklios har verkeleg levd og vore i strid. I 613–614 høyrte generalane til Khosrau Jerusalem og røva med seg krossen, men etter at Khosrau vart myrda i 628, kunne Heraklios føre krossen tilbake til Jerusalem.

Det heilt uvanlege med biletforteljinga i Nedstryn-frontalet er at vi har ei eldre, skriftleg kjelde å stø oss til, og det er Gammalnorsk homiliebok. Homilieboka er disponert etter kyrkjeåret, og på den 14. september, under tittelen *In exaltatione sancte crucis* 'Om opphøginga av den heilage krossen', står legenda om Cosdroe og Eraclius. Det er ein lettfatteleg tekst på berre 440 ord. Legenda byrjar med hovmodet til Cosdroe, som hadde røva krossen i Jorsalaborg og laga seg ei gulltrone under ein

dar. en nu er gíf þennar fundin tom. En með þyri at heamr hennar kring.
 eigi i gíf. þa liggja margt at hon hafte upp yeret numen med ond-licam.
 en yeronim þátr segir scýrt at hon andaðele i yar gfen. en eigi segir
 h yift þyart heldr yar at hon toc upp risu heamr lins helu eptir andlac
 sit. t gud tal heamr hennar at sjndgir mæn nede eigi at sia. Þodid up
 núnungar modoz gudf yacur mýstun fagnad englum á humni i mon
 num á iordú. En droten sagde fagnad yera englum á humni yfir ei
 num mæne þeim er sjnda idralc. þa ma sia at likendú hyessu mý
 kal fagnadr þeim mýndi gerale þa er þengar com drotning þeirra
 i moder droctent þeirra. Á iordú eroc mommú seyle at fagna dýrd þe
 nar. þyri at hon yill hialpa allum þaim er hana dýrd. i ma hon allú
 hialpa þaim er hon yill. En sa dýrcar sanlega modoz gudf er lif sit
 mýndir eptir þennar at ferd. sýa at h meir son þennar til allra
 god gninga sunna. i letir þs oft fer banna munoder sinar ranga þ.
 En þyri er sýa gerur man odlale Arnadar ord enar helgu mario yid
 droten yárr. i fulking þennar yid allre frættu fadandaf i þessom
 þaim. en samyfto þennar eptir andlac sit i humni i keif dýrd
 med gudf i ollum helgu. **M**alega holdum yer helgan burðardag
 mario modoz gudf. þyri at þennar dýrd yatado aller aldar fædi. i spa
 mæn. i langadu til þennar burðar aller reclar þeir er gudf ordum
 trudu. Ennu eigum yer þar til at sia til fulanglu til Arnadar ord
 er hon er. þyri at hon er mýscúntom i hug yer i yarcunlac i heallor.
 i callum á hana næst gudf at hon bídí hún almatka gud at h fýrr
 gefe os allar sjndir yárrar. i fýrrkios til yidr sío sjnda at yer me
 gem med gudf yera. i gud med os p omnia secla secloz amen. **In exaltatione**
Coldroe het kigr haidin ut a serc lande **scē crucis.**
 er þennade til iorsala borgar. i brout kir kurr
 margar. i hafde brout med serc. droctes yart
 i marc fenge annat. Þa toc hat dramba at sigri
 þessom i þotele gudf yera. i let ger a serc glær himin.

Bilde 1: AM 619 4to, 65v. Legenda byrjar med initialen "C" i linje 5 nedanfrå
 (Foto: Suzanne Reitz, København)

Bilde 2: Frontalet frå Nedstryn, no i Universitetsmuseet i Bergen
(Foto: Svein Ove Skare, Bergen)

Bilde 3: Den sjuande medaljongen i frontalet (øvste rekkje, nr. 3 frå venstre),
der Cosdroe vandrar berføtt inn i Jerusalem med krossen og blir motteken
med stor fagning. Her er tekstbandet godt leseleg (Foto: Svein Ove Skare, Bergen)

glashimmel, den held fram med kampen mellom Cosdroe og Eraclius, og den endar med tilbakeføringa av krossen i den heilage byen og dei mirakla som då skjedde (Indrebø, 1931: 135–136). Om ein jamfører teksten i homilieboka med tekstbanda og bileta på frontalet frå Nedstryn, er det klart at det er nøyaktig den same historia som er fortalt. Med bakgrunn i homilieboka blir det også tydeleg korleis medaljongane skal lesast, frå venstre til høgre, og den nedre rekkja før den øvre.

Det er no semje om at homilieboka vart nedskriven i Bergen, anten i tilknytning til Jonsklosteret eller Domkyrkja på Holmen (Haugen og Ommundsen, 2010: 12–13). Vidare er det sannsynleg at frontalet seinare vart skapt i ein verkstad i den same byen, truleg i Øvregaten, der malarane heldt til. Kanskje vart dette frontalet sett opp framfor eit krossalter i ei av kyrkjene på Holmen i Bergen eller like fram i slottskapellet til Magnus Håkonsson (jf. von Achen, 1990: 216–217, og Aavitsland, 2010: 234 med vidare referansar). Det er lite sannsynleg at eit så framstående arbeid vart laga til ei lita stavkyrkje i Nordfjord. Meir sannsynleg er det at flyttinga skjedde etter reformasjonen, då mykje kyrkjekunst vart ført ut i distrikta. Vi veit at eit frontale vart selt til Volda kyrkje i 1643 (von Achen, 1990: 219 n. 11), og det er dermed ikkje utenkjeleg at Nedstryn-frontalet først kom til Nedstryn i samband med oppføringa av den nye tømmerkyrkja på 1600-talet.

Tekstbanda på dei åtte medaljongane er desse – der teksten i homilieboka følgjer Indrebøs utgåve (1931) og teksten på frontalet Bendixens transkripsjon (1892):

Nr.	Homilieboka (ca. 1200-1225) (Indrebø, 1931: 135.02-136.01)	Nedstryn-frontalet (ca. 1315) (Bendixen, 1892: 17-18)
1	COfdroe hét <i>konungr</i> hæiðin ut á Serc lande er heriaðe til Iorfala borgar. <i>ok</i> braout kirkiur margar.	Her byrjar sögu ens helga Cros, so sem Kosdroa hernemde han af Jorsalalande til Serklands.
2	<i>ok</i> hafðe braout með fer <i>kross</i> drøptens várf <i>ok</i> mart fenge annat.	Her kemer [Kosdroa til Serk]landz med helgu crosse.
3	<i>ok</i> þotefc guð vera. <i>ok</i> let gera férglær himin. á ho fialle. <i>ok</i> liking allra himin tungla. <i>ok</i> fat hann þar á gul ftole.	Her siter Ko[sdroa] a glerhimni sinum med cros Guds, sol ok tu[ng]l [ok letr (<i>el.</i> bydr) sik ka]llasz Gud.
4	Ða gengo þæir á bru <i>ok</i> baorðufc <i>ok</i> hafðe Eraclius gagn <i>ok</i> gecc allt lið Cofdroa á hond honum <i>ok</i> tócv.	Her sígrazt Eraclius á syni Kosdroa med Guds styrk o[k] en[s] he[lga cros] i bru.

5	Þa gecc Eraclius upp á glær himin Cofdroa með liði fínu. ok varð Cofdroe haondum gripin ok hoggvin því at hann vildi æigi trv taka.	Her dreper Eraklius keisare Kosdroa k[onung] ok herjar cros Guds ok fer heim med.
6	ok vildi hann riða með croffe drotens várf í þat lið Iorfala borgar er Iesus fór til pinflar. En lið et loufc aptr fyrir honum ok varð fem æin væggr.	Her kemr Heraklius til Jorsalaborgar ok ser ekkí port a saker prydi sinar.
7	Ða varp konungr af fér tignar fcruði. ok gengo aller ber fætter til borgar ok fungu lof guði.	Her fagnar allr lydr tilkomo ens helga cros med motegongo ok alre tign.
8	En er cros drotenf varf com aptr til Iorfala þa gerðofc flicar iartæinir allar fem þa er croffen fanzc. því at þa ræif maðr af dauða ok fengo fiukir hæilfo.	Her er upsetning ens helga cros: fengo davder men lif ok sjuker heilsu.

Det er opplagt at det ikkje er tale om ei rein avskrift, sjølv ikkje innanfor den nokså frie norrøne teksttradisjonen. Men det er mange nok døme på samanfall i former og uttrykk, som t.d. *Serkland* (nr. 1), *glær himin* (“glashimmel”) (nr. 3), det uspesifiserte stadnamnet *bru* (nr. 4) og den avsluttande setninga *fengo siukir hæilso* (“vart sjuke friske”) (nr. 8). Av desse har substantivet *glærhiminn* vore trekt fram som særskilt interessant, fordi det i dei latinske versjonane av legenda er tale om eit gyllent tårn snarare enn ein glashimmel (Hjelde, 1990: 342).

Dei samanfalla som er nemnde her, talar alle for at det er eit samband mellom homilieboka og utforminga av tekstbanda og også sjølv illustrasjonane i Nedstrynfrontalet. Men det treng ikkje vere eit direkte samband av same type som når eit handskrift vart kopiert frå eit anna, ord for ord, side for side. Skilnadene er så store at det like gjerne kan dreie seg om eit memorat, at legenda vart fortalt (eller lesen opp) og deretter ført vidare i minnet. Legenda i seg sjølv er så enkel at det ikkje ville vere noko i vegen for ei slik tekstoverføring i ein kultur som framleis stod i overgangen mellom det munnlege og skriftlege. I så fall kan boka ha vore med på å gjere kjend ei enkel legende, lett å hugse og fortelje vidare, og kunstnaren kan ha skapt frontalet utan at han hadde direkte tilgang til boka.

Det blir ofte diskutert kor omfattande den munnlege tradisjonen har vore og kor lenge han har levd fram til den skriftlege nedteikninga av norrøne dikt og soger. Her har vi kanskje eit døme på at det også kan vere ikkje-skriftlege *mellomledd* i ein teksttradisjon, eit døme på at ein tekst kan leve både i synet for ein avskrivar og i minnet for ein kunstnar, som seinare attfortalde legenda i tekstband og i bilete.

Litteratur

- Aavitsland, Kristin B. 2010. "Visualisert didaktikk? Det talte og det malte ord i norsk middelalder", i *Vår eldste bok*, utg. Odd Einar Haugen og Åslaug Ommundsen (Oslo: Novus), s. 217-246.
- Achen, Henrik von. 1990. "Keiser Herakleios i Nedstryen", i *Hellas og Norge. Kontakt, komparasjon, kontrast*, red. Øivind Andersen og Tomas Hägg (Bergen: Klassisk institutt, Universitetet i Bergen), s. 211-220.
- Bendixen, B.E. 1892. "Aus der mittelalterlichen Sammlung des Museums in Bergen. X. Das Antemensale aus der Kirche von Nedstryen in Nordfjord", *Bergen Museums Aarbog* 1892 (Bergen: Grieg), s. 11-25 + plansje.
- Haugen, Odd Einar, og Åslaug Ommundsen, red. 2010. *Vår eldste bok. Skrift, miljø og biletbruk i den norske homilieboka*. Bibliotheca Nordica, bd. 3 (Oslo: Novus).
- Hjelde, Oddmund. 1990. *Norsk preken i det 12. århundre. Studier i Gammel norsk homiliebok*. Upublisert avhandling (Oslo).
- Indrebø, Gustav, utg. 1931. *Gamal norsk homiliebok* (Oslo: Kjeldeskriftfondet).
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog*, bd. 1, *Registre*, 1989 (København: Den Arnamagnæanske Kommission).